

СТАНОВЛЕННЯ ФІЗКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ В 20—30-ті РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

Доцент Г.П. Шепеленко

*Харківський державний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

Становлення фізичного виховання відбувалося в період, коли освіта в цілому знаходилася на роздоріжжі, оскільки зміст і деякі методи дореволюційної освітянської роботи були ліквідовані, а побудова народної освіти на нових засадах в умовах зруйнованого громадянською війною господарства викликала серйозні труднощі і вимагала часу. Шкільні вчителі, викладачі вищих навчальних закладів, як і вся інтелігенція, по-різному ставилися до нової влади. Частина з них сприйняла ідеї революції і почала активне співробітництво в справі організації і будівництва нової системи навчальних закладів. Друга, найбільш чисельна група освітян, в основному викладачі міських навчальних закладів, проявляла коливання і вагання, займаючи вичікувальну позицію. До третьої частини, яка активно виступала проти нової влади, належали переважно висококваліфіковані і високозабезпечені вчителі гімназій, університетів, комерційних училищ, колишнє освітянське чиновництво [1].

Більшість вищих навчальних закладів не мали власних приміщень і орендували непристосовані та неупорядковані будівлі. Кошти, що виділялися на вищу освіту, були вкрай мізерними [2].

За даними М.К. Майбороди і на основі аналізу архівних матеріалів [3, 4] у 1917 році підготовкою вчительських кадрів в Україні займалося 15 педагогічних навчальних закладів:

1. Університети: Київський (Св. Володимира), Новоросійський, Харківський.
2. Інститути: Ніженський історико-філологічний, Київський (Фребелівський).
3. Вищі жіночі курси: Київські, Одеські, Харківські.
4. Учительські інститути: Вінницький, Глухівський, Катеринославський, Київський, Миколаївський, Полтавський, Чернігівський.

Вивчення історико-педагогічної літератури показало, що 1917—1920 роки — це роки бурхливих соціально-економічних перетворень і жорсткої міжусобної боротьби. Три роки тривала громадянська війна, нескінченні інтервенції, погроми, хаос, анархія. Тільки в 1919 році шість різних армій (українська, більшовицька, білогвардійська, польська, Антанти й анархістів) вели бойові дії в Україні. Менш ніж за рік Київ п'ять разів переходив з рук в руки. Побойша, розстріли та епідемії забрали близько 1,5 млн. жителів Украї-

ни. Але розвиток і підготовка педагогічних кадрів не припинялися [5].

Рівень підготовки вчителів і випуск молодих спеціалістів явно не відповідали вимогам народної освіти. Наприклад, у 1919/1920 навчальному році країна мала лише 108 тис. учителів, серед них з вищою освітою — 3,5 тис. (3%), із середньою педагогічною — 13 тис. (12%), із загальною середньою — 11 тис. (10%), із середньою духовною — 2 тис. (2%), із «домашньою» — 18 тис. (17%) [6].

За цих складних обставин уряд країни видав низку постанов, спрямованих на поліпшення становища і розвиток народної освіти. Так, 2 серпня 1918 року вийшов декрет Ради Народних Комісарів (РНК) «Про правила прийому до вищих навчальних закладів» за підписом голови РНК В.І. Леніна, а також В.Д. Бонч-Бруєвича і М.М. Покровського, згідно якому відмінялася плата за навчання і проголошувалося, що вищі навчальні заклади відкриті для всіх бажаючих незалежно від стану і статі; за порушення вказаної постанови всі відповідальні особи підлягали суду революційного трибуналу. 30 травня цього ж року оголошено декрет Раднаркому «Про об'єднання навчальних і освітніх закладів всіх відомств до відомства Народного комісаріату по освіті»; 28 червня — декрет РНК «Положення про організацію справи народної освіти в країні»; 2 липня видано постанову РНК «Про перевагу прийому до вищих навчальних закладів представників пролетаріату і бідного селянства»; 30 вересня 1918 року — декрет ВЦВК «Положення про трудову школу». Ці та інші тогочасні урядові заходи певною мірою сприяли будівництву народної освіти на нових принципах і залученню до вищих навчальних закладів кращих представників робітничої і селянської молоді.

Слід зазначити, що з 1920 по 1921 рік вища освіта зазнала суттєвих змін. Університети були реорганізовані в чисельні інститути народної освіти (ІНО) медичного, фізичного, технічного, агрономічного, педагогічного профілю [7]. Хоч навчання в більшості з цих інститутів було платним, дітей бідних робітників і селян, що становили більшість студентів, від оплати звільняли. З 30—40 тисяч студентів, які навчалися в інститутах України наприкінці 20-х років, близько 53% склали українці, 20% — росіяни і 22% — євреї. Сама мережа навчальних закладів, які займалися підго-

товкою спеціалістів для народної освіти, була малочисельною. На всю країну в 1917/1918 навчальному році налічувалося 280 учительських семінарій і 35 учительських інститутів, і зміни на краще в цьому питанні за умов громадянської війни й обумовленої нею розрухи проходили досить повільно — так, в Україні і в 1925 році було 12 інститутів народної освіти, в яких навчалось всього 7 тисяч студентів, та 60 педтехнікумів з 10 тисячами учнів [3].

Розвитку фізкультурної освіти приділяли увагу керівники уряду. Особливу увагу О.В. Луначарський приділяв підготовці викладачів фізкультури. Його, наприклад, турбувала практика запрошення для проведення занять з цієї дисципліни випадкових людей, які не мали досвіду в справі фізичного виховання [8].

М.І. Калінін вказував на заходи, які необхідно зробити для того, щоб зі стін вищих навчальних закладів виходили дійсно всебічно підготовлені молоді спеціалісти. Програма навчання повинна бути такою, щоб життєва енергія молоді збереглася, як саме цінне, що є у людини — здібність до роботи, здібність до боротьби, до подальшого існування, а не згоріла за 5—6 років навчання. Тому вуз повинен бути не тільки органом для збагачення наукою, але й закладом, що сприяє фізичному зміцненню студентства [9].

На шляху реалізації завдань щодо створення військово-спортивних клубів і гуртків фізичної культури виникла низка труднощів, і в першу чергу, відсутність на той час достатньої кількості спортивних кадрів. З метою подолання цієї перешкоди у 1919 році в Києві було відкрито перші короткотермінові окружні організаційно-інструкторські курси з підготовки інструкторів спорту і Вищі курси фізичного розвитку та допризвальної підготовки. У цьому ж році було створено організаційно-інструкторські курси у містах: Харкові, Полтаві, Луганську, Одесі, які раз на два-три місяці випускали по 100—200 інструкторів [10]. Ці випускники в основному і стали початківцями фізкультурного руху в Україні у післяреволюційний період.

На першому етапі розвитку фізичної культури у вищих педагогічних закладах певною мірою сприяли педагогічні курси, які вперше впровадили в життя заняття на свіжому повітрі, прогулянки, зимові розваги, рухливі ігри, а також педагогічну практику. Так, звіти Валківських, Охтирських, Ізюмських, Чугуєвських, Харківських педагогічних курсів за 1921—1922 роки свідчать, що в них вперше було введено педагогічну практику в дитячих будинках, яка формувала і закріплювала у практикантів навички роботи з дітьми. Згідно інструкції, практиканти повинні були організовувати з дітьми ігри, стежити за дотримання ними основ гігієни та санітарії (купанням, миттям голови, а також ніг на ніч тощо), за чистотою приміщень та їх провітрюванням. Основну увагу педагогіч-

них курсів було зосереджено на поєднанні теоретичних знань з практикою фізичних вправ і гігієни [11, 12, 13].

Народний комісаріат освіти УРСР, виконуючи постанову ВУЦВКу від 3 серпня 1930 року «Про подальші шляхи розвитку фізичної культури в УРСР» і постанову Ради Народних Комісарів від 11 серпня того ж року «Про реорганізацію мережі і системи педагогічної освіти», ухвалив: всю попередню систему підготовки викладачів фізичної культури ліквідувати, а на базі ліквідованих відділів, курсів фізкультури організувати:

1) інститут фізичної культури з трирічним терміном навчання у місті Харкові;

2) чотири технікуми фізичної культури з трирічним терміном навчання у містах Києві, Одесі, Дніпропетровську і Слов'янську [14].

Однією з причин низького рівня навчально-виховної роботи в фізичному вихованні була дуже слабка спортивна матеріально-технічна база і методичне забезпечення занять: не існувало положення про фізкультурні гуртки, плани роботи гуртків та секцій не склалися. Тому в 1928 році Народний комісаріат освіти розробив і розіслав у вищі навчальні заклади положення про затвердження в них фізкультурних секцій; крім того, було створено комісії для поживлення діяльності гуртків і для контролю за складанням і виконанням конкретних планів роботи фізкультсекцій [15]. У цьому ж році було організовано інспекцію (інспектуру) фізичного виховання при Інституті народної освіти (ІНО). У відповідності до цього «Положення» у плани роботи всіх педагогічних вищих навчальних закладів було внесено пункти про обов'язкову організацію під час педагогічної практики студентів у школах фізкультурних секцій [16].

У вищих навчальних закладах у 30—40-і роки керівництво фізкультурною і навчально-виховною роботою здійснювала дирекція; навчальна частина через кафедру фізичної культури керувала безпосередньо процесом фізичного виховання студентів.

Основними завданнями кафедри фізичної культури були:

1) організаційне, методичне й матеріальне забезпечення навчальної і спортивної роботи;

2) підготовка студентів до складання нормативів комплексу ГПО;

3) підвищення кваліфікації викладацького складу і підготовки активу;

4) проведення лікарсько-контрольної роботи.

Самодіяльний фізкультурний рух у вищих навчальних закладах очолювало бюро колективу фізкультури або рада добровільного спортивного товариства, яка працювала при профкомі, за безпосередньою допомогою і участю комсомолу. Кафедра фізичної культури повинна була надавати їм допомогу в усій навчально-спортивній і масовій фізкультурній роботі, а бюро колективу фіз-

культури — всіляко допомагати кафедрі фізичної культури в питаннях становлення навчальної роботи в секціях, у підвищенні академічної успішності студентів. Таким чином, взаємно пов'язувалася діяльність кафедр фізичної культури і бюро колективу фізкультури [17].

Для більш глибокого засвоєння спортивної техніки створювалися школи з окремих видів спорту. До школи допускалися студенти, які склали певні іспити, встановлені програмою школи. Основним практичним завданням цих шкіл було сприяння студентам у підвищенні їхньої спортивної майстерності і виконанні розрядних нормативів всесоюзної спортивної кваліфікації.

Одним із важливих моментів самодіяльної спортивної роботи з фізкультури і спорту у вищих навчальних закладах була підготовка активу з числа студентів. Підготовка велася за такими спеціальностями:

- 1) організатори ранкової зарядки;
- 2) судді з окремих видів спорту;
- 3) груповоди з окремих видів спорту;
- 4) фізкультурні організатори.

Для підготовки активу використовувалися різні форми: семінари, консультації викладачів фізкультури, практична робота помічниками керівників у секціях і командах [17].

Література:

1. *Бабинська С.П.* К вопросу истории развития педагогического образования в СССР (1917—1927 гг.) // Вопросы педагогики высшей и средней школы. Сборник трудов. Вып. 2. — М., 1975. — С. 123—129.
2. *Кулинко Н.Ф.* Основные периоды и этапы в развитии отечественной истории физической культуры и спорта как учебной дисциплины // Теория и практика физической культуры. — 1997. — № 1. — С.10—13.
3. *Майборода В.К.* Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917—1985 рр.). — К., 1992. — 186 с.
4. *Майборода В.К.* Становлення і розвиток національної вищої педагогічної освіти в Україні (1917—1992 рр.): Автореф. дис... д-ра пед.наук: 13.00.01. — К., 1996. — 54 с.
5. *Субтельний Орест.* Україна. Історія. — К.: Либідь, 1991. — 509 с.
6. *Паначин Ф.* Подготовка национальных кадров просвещенцев Советского Союза (1917—1941) // Народное образование. — 1972. — № 9. — С. 26—33.
7. Ф.166. Оп. 1, ед.хр. 19. Постановление о передаче всех учебных заведений в ведение отдела просвещения. — 1919. — С. 1.
8. *Луначарский А.В.* О воспитании и образовании. — М.: Педагогика, 1976. — 303 с.
9. *Зинченко В.Б.* Пути совершенствования системы физического воспитания студентов (на материалах вузов УССР). Дис... канд. пед. наук: 13.00.01. — К., 1975. — 187 с.
10. *Чернова Є.М.* Розвиток фізичної культури і спорту в Укр. РСР. — К., 1959. — 43 с.
11. Ф. № Р-820. Оп.1, ед.хр. 12. Отчеты губерний о работе секций народного образования за 1921 г. (Валковской, Харьковской, Изюмской, Чугуевской. — С. 209—211.
12. Ф. № Р-820. Оп. 1, од.збр. 333. Звіт про роботу 3-х річних педагогічних курсів. — 1922. — С. 62.
13. Ф. № Р-820. Оп. 1, ед.хр. 744. Отчет о пед. вертикали Харьковского губпросвета за 1922—1923 г. — 28 с.
14. Наказ НКО про подальшу систему підготовки викладачів фізичної культури // Бюлетень Народного комісаріату освіти УРСР, 1930, № 36. — С. 568.
15. Про положення фізкультурних секцій // Бюлетень народного комісаріату освіти УРСР № 8 від 15.11.1929 р. — С. 13.
16. Про інспектування-інструктування фізичного виховання по масовим школам // Бюлетень народного комісаріату освіти УРСР № 19 від 7.05.1929 р. — С. 17—18.
17. *Меркурис И.А.* Организация и методика физической культуры в высших учебных заведениях 1938/39 уч. год. — 38 с.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАНЯТЬ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В СПЕЦІАЛЬНИХ МЕДИЧНИХ ГРУПАХ ХАРКІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ім. Г.С. СКОВОРОДИ

І.В. Сидорко, В.А. Тихонова, Г.С. Чесноков

*Харківський державний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

Протягом останнього десятиріччя в Україні склалася тривожна ситуація: різко погіршилося здоров'я і фізична підготовленість учнівської і студентської молоді. Це насамперед пов'язано з кризою у національній системі фізичного виховання населення, яка не відповідає сучасним вимогам і міжнародним стандартам фізичної підготовленості людини. Основними причинами кри-

зи є: знецінення соціального престижу здоров'я, фізичної культури і спорту; відставання від сучасних вимог усіх ланок підготовки і перепідготовки фізкультурних кадрів; недооцінка в дошкільних установах, навчальних закладах соціальної, оздоровчої та виховної ролі фізичної культури і спорту; залишковий принцип її фінансування. Отже виникла необхідність радикальної перебудови си-